

ФІЛОСОФІЯ І ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЇ

УДК 373.5.015.31:7

Георгій Філіпчук,
м. Київ

МИСТЕЦТВО СВОБОДИ ДЛЯ ОСВІТИ

З'ясовано, що культура і мистецтво в українській школі мають стати найвищими компонентами всебічної освіти, що забезпечує повний розвиток особистості. Мистецька освіта повинна бути тим засобом, який сприятиме розвитку людських ресурсів, культурного капіталу. Проаналізовано європейський досвід розвитку мистецької освіти, який доводить, що значна увага приділяється створенню культурно-освітнього єдиного простору та розвитку педагогічних функцій музеїв, культурних центрів, бібліотек, музичних інституцій. Для цього використовуються всі наявні ресурси для формальної і неформальної мистецької освіти. Доведено, що культурно-мистецька складова – обов'язковість для повноцінної освіти, починаючи з раннього віку. Автор стверджує, що культурно-освітню політику держави слід розглядати відповідно до тенденцій світового глобального розвитку, національної філософії і традиції, потреб громадянського суспільства, інтересів та мотивацій Людини. Кожна епоха, історичний період, кожен народ володіють своїми конкретними етичними, естетичними мірками в оцінках потреб і рівнів освіти, культури, мистецтва.

Ключові слова: мистецтво, мистецька освіта, націєтворчість народів, краса, істина, національна освіта.

Могутньою силою ставало мистецтво для народів, які прагнули свободи і боролися за неї. Слово, Музика, Поезія були сильнішими за зброю. Як філософічно й метафорично писала Ліна Костенко про значущість Музи:

«Кобзар співав в пустелі Кос-Аралу,
А пісня грати розбивала вщент...» [4, с. 208].

Згадаємо творіння двох великих українців – Д. Чубинського і М. Вербицького, розділені двома імперіями – Російською і Австро-Угорською. Вони, віддаючи данину шани і поваги до рідного народу, створили визначний твір, який пізніше стане

національним і державним Гімном України. Ідея Волі, найвищого устремління до єдності й перемоги була закладена в Слові, Музиці, Пісні. Таке ставлення до прекрасного було ціннісним національним і водночас загальнолюдським почуттям. Не важко уявити чим, якою вартісною річчю була Музика Шопена для поляків, яких після повстання 1830 р. доля порозкидала по світах. Його сучасник, культурний діяч О. Еловицький так описував мистецтво Шопена: «Ніхто не знає, чи більше в його музиці було поезії, чи поезії в музиці. Але при всьому цьому, як у справжнього поляка, у нього найбільше було національного почуття, переносячи думки поляка-слухача в Польщу, водячи його по батьківщині, допоки не приводив його в її серце – батьківську хату».

Німецький піаніст Вільгельм Ленц, характеризуючи його ідеальні твори, сказав: «Як багато вміщено в кількісно малому (всього 65 опусів!), і яка багатозначущість його мистецтва в сфері духу, Шопен – істинний Рафаель фортепіано» [3, с. 47]. І знову він наголошує на домінуючому національному творчому початку. Його музика була музикою свободи, символом Любові до Польщі і польського народу. Художник став пророком свого народу, натхненним виразником дум і мрій поляків. Разом із тим, це не завадило бути найбільш улюбленим композитором Людства, хоча об'єктом його творчості був саме польський народ.

Відомий польський поет, соратник Шопена Ципріан Норвід писав, що серцем він завжди був поляком. Він жив поза батьківщиною, але для батьківщини (!). Що засвідчують ці окремі замальовки про великого митця, якою вмотивованістю слід керуватися щодо озвучення цих життєвих фактів? Очевидно, наведені приклади спонукають в черговий раз самопереконаватися, що на вершині пізнаваності й непізнаваності світу знаходиться муза і музика, бо саме вона чи не найсильніше впливає на Людину, Народ, саме в ній міститься найбільший і найвпливовіший почуттєвий потенціал.

- Чому воїнів і армії під час великих звитяг і походів супроводжує Пісня і Музика?
- Чому на «Титаніку» найбільш запам'ятовуваним епізодом, за мить, коли він зникає у водах Атлантики, є Музика, оркестр?

- Чому в часи високого злету радості, любові чи скорботи Людська Душа потребує Оди Музики?

- Чому об'єднана Європа, куди 80 % українців так прагнуть, своїм символом єдності і прогресу вибрала не гучний Заклик чи мудру Фразу, не фетиш дуже матеріально вартісного Ідола, а Музику Бетховена, написану до Шиллерової оди «До радості» (1785 р.).

Отже, величезна Сила, Краса мистецтва є всеперемагаючою. І коли народи, у яких відібрали землю, свободу, державу, багатства, які не мали армій і озброєнь, але зберегли рідну Мову, Пісню, Музику, що є Душею народу, то такі виживали, перемагали і торжествували. Бо їм вдалося зберегти енергію власного «Я».

Німецький композитор Роберт Шуман надзвичайно філософічно, естетично й метафорично давав феномену мистецтва свою оцінку, підкреслюючи особливу роль музики у вихованні нації, її громадянськості й патріотичності. «Якби самодержавний північний монарх (російський цар) знав, – писав Шуман, – який небезпечний ворог криється у творах Шопена, у його мазурках, він заборонив би його у своїй державі: це пушки, закриті квітами» [3, с. 67].

В іншому вимірі музика, пісня, слово, як глибоко народна цінність, є оберегом нашої національної пам'яті, яку завжди першочергово сатрапи і диктатори намагалися винищити і знищити. І якщо російський цар не зміг зупинити Шопена, то гітлерівський губернатор Лайст у 1939 р. одразу ж знищив пам'ятник Шопену у Варшаві. Ще більш по-нелюдському «мудрішим» виявився диктатор Й. Сталін. Це за його вказівками нищилась українська пісенна і музична культура, фольклор і красне письменство, щоб музи не зрощували в українців настрої свободи, боротьби, незалежності. Апогеєм цього більшовицького капіталізму, жахливого злочину проти людства став розстріл 337 кобзарів разом із їхніми малолітніми поводитирями, яких нібито запросили на кобзарський з'їзд у Харкові. Р. Конквест (США) зазначав, описуючи цю трагедію, що відбулося знищення українських «Гомерів».

Через 9 років емігрант Шостакович у своїх лондонських спогадах напише, що було вбито живу історію, пісню, музику, поезію, мудрість України.

Але не тільки вороги і недруги, але передусім «ми», які несуть у собі етичну відповідальність за суцї і майбутні покоління українців мусять, зобов'язані знати, що саме мистецтво здатне народжувати й облагороджувати почуття, емоційно-вольову енергію, що повертає, утверджує національну пам'ять нашого роду і народу.

Ніщо інше, як мистецтво, не здатне повертати нас на дороги Правди. Здавалося б все по-злому довершено і втрачено. Сфальсифікована і написана завойовниками історія, витолочена національна пам'ять, знищені інституції державності, упокорена церква, а за нею і школа, піддано анафемі діяння великих українців, із покоління в покоління, як перекотиполе, передаючи Брехню і Зло. І саме тоді єдиним редутом і бастіоном Істини, який зберігав її в красоті почуттів, залишалося Мистецтво – Поезія, Музика, Живопис, Пісня.

Так було з Мазепою – великим оборонцем української ідеї. У серцях і головах багатьох поколінь українців імперською історією чи пушкінською «Полтавою» була встромена ідеологія мазепинського зрадництва. І лише високий злет у Поезії і Музиці уможливив спочатку виховання Серця, а трохи пізніше привів до Істини. Так сталося, що в студентські роки найправдивішим істориком стала для мене не тодішня наука, а поезія В. Сосюра «Мазепа». Саме він своєю лірикою робив мої почуття і моїх друзів україноцентричними. Це в його поемі «Мазепа» в ті страшні тоталітарні часи прозвучало:

«Красу душі його висот, –
Як не зовіть його бандитом, –
Вже оспівав давно народ...»
Ні! Не народ прокляв Мазепу,
А прокляли його попи.
Попи, що з правдою змагались
І продали царю язик».

Це В. Сосюра своїм патріотично-ліричним співом перевернув світогляд, свідомість і самопочуття українства, це він

містко і сильно заявив, що «за суверенність України / Боровся він і в цім був прав» [5, с. 92-93].

І помалу «мазепинство» з незаслуженої ганьби переросло у відзнаку, у символ, у політичний прапор нації завдяки також і Мистецтву.

Але заради об'єктивності мусимо визнати, що передусім завдяки європейській культурі й мистецтву світ у XVIII-XX століттях через Мазепу пізнавав Україну. Його романтизували і возвеличували, ним захоплювалися і закохувалися.

Відомий француз Вогюе так написав у своїй драматичній розвідці про Мазепу: «Історія не дала йому корони, але поезія обдарувала його гарнішим королівством, ніж ті, що дає їх політика... Противники ненавиділи його, зате жінки кохали... Церква прокляла його, але поети оспівали. І поки світ буде таким, все належатиме жінкам і поетам». Бо їх, як соняшник до сонця, інтуїтивно й незбагнено тягне до всього, що велике, міцне і сильне [2, с. 93-94].

У цьому була рація, бо видатні Байрон, Вольтер, Гюго зробили його страшенно популярним у європейській літературі. П'ятиактна драма німця Гошталя «Мазепа» (1865 р.) стала більш популярною, ніж «Робесп'єр» і «Марсельєза». Варто згадати і драму поляка Юліуша Словацького про Мазепу як один із визначних творів того періоду. І навіть необ'єктивний французький критик М. Воге визнає, що Мазепа є видатним діячем видатної доби. Тоді мало не кожний французький школяр, коли згадували Україну, вигукував: «А, так, Україна це край Мазепи!» [2, с. 86]. Унікально захоплюючі твори мистецтва Ф. Ліста, Ю. Словацького, чехів, шведів, поляків, німців, французів, англійців уможливили повернення в народну свідомість і національну пам'ять історичних істин про великих українців. Так само, як у радянські часи, С. Плачинда в «Неопалимій купині» повертав у нашу національну нішу історії славні імена М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, Г. Гулевичівну, Роксолану. Важливо у XXI ст. не втрачати цю значиму цивілізаційну цінність культури, її діалогічність.

Культура і мистецтво в українській школі мають стати найвищими компонентами всебічної освіти, що забезпечує

повний розвиток особистості. А мистецька освіта мусить бути тим засобом, який сприятиме розвитку людських ресурсів, культурного капіталу (ЮНЕСКО 2006 р. Дорожня карта мистецької освіти), бо реально вона є сьогодні найбільш конвертованою в європейському світовому просторі. Тому дуже важливо в умовах нинішньої кризи зберегти для України 1465 мистецьких закладів (2013 р.), із них 266 у сільській місцевості. Бо й так ми страшно відстали від європейськості, адже початковою мистецькою освітою охоплено лише 8 % дітей шкільного віку! Зберегти багаторівневу мистецьку освіту; творчі педагогічні, наукові мистецькі школи; задовольнити потреби особистості; не втратити кваліфіковані кадри – нагальні завдання у сфері освітньої політики. Естетичне виховання, мистецька освіченість із дитячого віку; престиж професії і соціальний захист; музичні інструменти і сучасні підручники й навчальні посібники – це ті наголоси професійної громадськості, якими не варто ігнорувати.

В ЄС, на відміну від України, відбувається динамічне становлення мистецької освіти. Світова концепція – культура, відкритість, партнерство, зусилля Митця і Вчителя. Наприклад, Литва визначила статус мистецької освіти як обов'язкового предмета в 1-12 класах (1997 р.). Складаються іспити з мистецьких предметів (за вибором), а культурні компетентності стають пріоритетними. «Більше культури в дитинстві», – такою є освітня парадигма в Угорщині. Значна увага приділяється створенню культурно-освітнього єдиного простору (початкова школа + бібліотеки + музеї) та розвитку педагогічних функцій музеїв, культурних центрів, бібліотек, музичних інституцій. Для цього використовуються всі наявні ресурси для формальної і неформальної мистецької освіти. Культурно-мистецька складова – обов'язковість для повноцінної освіти, починаючи з раннього віку. Причому слід зазначити, що обов'язковою дошкільною освітою охоплено 80 %, збільшується кількість навчального часу на мистецьку освіту, а в Британії мистецтво успішно інтегрується в навчальні дисципліни (мова, література, історія, ІТ, фізкультура). Надзвичайно ефективною і цікавою є культурно-освітня модель проекту двох міністерств у Норвегії «Культурний рюкзак», який передбачає опанування учнями

впродовж навчання всіх видів мистецтв (музика, живопис, театр, кінематограф, література, національна спадщина).

Отже, культурно-освітню політику держави слід розглядати відповідно до тенденцій світового глобального розвитку, національної філософії і традиції, потреб громадянського суспільства, інтересів і мотивацій Людини.

Кожна епоха, історичний період, кожен народ володіють своїми конкретними етичними, естетичними мірками в оцінках потреб і рівнів освіти, культури, мистецтва. Аналіз цивілізаційного поступу людства засвідчує, що всі – китайці й індуси, вавілоняни й єгиптяни, стародавні греки й римляни, інки й ірокези, сприймаючи Світ і власне «Я» суб'єктивно, згідно зі своїм природним смаком і почуванням, по-своєму торували шляхи до трьох великих цінностей – Істини, Краси, Свободи. Ці вартісні смисли і символи життя народів, націй і цивілізацій час від часу, залежно від зовнішніх впливів, внутрішніх реформацій і потрясінь, змінювали пріоритети, суспільну значущість, але ніколи не зникали, формуючи триєдину цілісність раціонального, почуттєвого й ірраціонального.

Саме така форма, модель пізнання, сприйняття, відчуття уможлиблювала перетворення навколишнього соціоприродного середовища, «самого себе». Відбувалися ці процеси не тільки завдяки опертю на логіку й прагматичну мотивацію, але й на писані та неписані закони Краси. Історія держав і народів пересипана повчальними благородними прикладами, коли свобода відкривала дорогу до Істини й Краси, а правда й почуття прекрасного надихало Людину до боротьби за волю. Це ті універсальні загальнолюдські надбання, що як скарб передавався поколіннями з рук у руки. Незважаючи на те, що емоційно-вольовий, інтелектуальний чи етичний стан того чи іншого народу далеко не завжди був на піднесенні і його переслідували то депресія, то агресія, проте, народ не мав права на один чин своєї душі – збайдужілість. Як тільки в душу націй і цивілізацій закрадається «Я-негативна» концепція до пізнання Правди про «Себе» і «Світ», до сприйняття й відчуття Прекрасного, що живить духовну культуру й освіченість, розкладаються, нищать «іншими», зникають. І коли присипається

жага народу до свободи, краси, істини, коли він заблудився і забув про них, то вічний закон природи спрямовує його на дорогу небуття, розчиняючи в піні історії. Отож, чи не найбільш важливий урок, який мають засвоїти сучасні покоління – не будьмо байдужі до переданого нам ціннісного скарбу, володіючи яким можна наблизитися до відповіді на вічне питання – «як, заради чого і кого жити?». І якщо завдяки культурі, традиції, педагогіці ці смисложиттєві ідеали збережені й передані нам, то завдання цивілізації у XXI ст. – будувати на їх основі стратегію і суспільні практики сталого розвитку.

Хоча нові умови, інтереси, виклики й ризики, смаки й уподобання, світогляди й світопочування зумовлюють по-іншому реагувати на індивідуальне чи суспільне буття, але зазначене є непогамованим універсальним (загальнолюдським) ідеалом. Можливо, це і є тією внутрішньою енергетичною силою, яка утримує на цивілізаційній поверхні великі й малі народи.

У недавно прочитаній філософській поезії Григорія Тименка, який 24-річним за «невідомих» обставин безслідно зник (1968 р.), є такі слова: «Навіть мертві народи на кордон океанів вийшли / Байдужі до всього, але не байдужі до волі» [6, с. 79]. Справді, коли в нації не згасає вічне прагнення до Свободи, а отже до Гідності й самоповаги, то це та цінність, яка не повинна ніколи зникати ні у преріях часу, ні в людських душах. Безумовно, ці почуття, помисли, бажання, боротьба для кожного, хто бере участь у цьому історичному змагальному марафоні за своє «Я», вже самі по собі є важким випробуванням і безперервним плебісцитом, заставляючи жити натягнутою струною. Часто доля, талан «усміхається» не всім. Струна обривається і затихає музика як душа, що покидає народ, який не зумів, не зміг, не захотів достойно конкурувати в цьому жорстокому і водночас прекрасному світі, втрачаючи себе в національній культурі, історичній пам'яті, традиції предків, у вірі, мові, мистецтві, а отже, у політиці, економіці, духовності.

Отже, «хтось знайде, те, що не шукав ніколи, / А хтось загубить на чужих дорогах. / Немає меж...» [6, с. 81]. Проте, Людина, Нація, Держава не можуть бути лише об'єктами і споглядати, сприймати невідворотність долі (фатум). Боже люд-

ське створіння, людина мусить пам'ятати про високий моральний і духовний обов'язок – бути борцем, жнецем і творцем. Бо тільки за чином «згідно з своєю дорогою, – сказано в Біблії, – знайде людина заплату (Іов, 34:11)» [1, с. 532].

Зазначене дає підстави не тільки стверджувати: а) про сувору конкурентність глобального світу; б) про наявність непересічних універсальних цінностей людства для сталого розвитку; в) про необхідність боріння і творіння за самоствердження власного «Я», але й формувати обов'язок передусім етичного характеру відповідальності – «не втомлюватися, коли чинити добре» [1, с. 239] у ставленні до людини, родини, Батьківщини, рідної землі, культури, мови, віри і традиції. Бо саме такі якісні характеристики мають належати громадянину світу, адже великою ілюзією є сподівання утвердити цивілізаційний глобалізм, кинувши у «плавильний котел» націєтворчість народів.

Список використаної літератури

1. Біблія. Українське біблійне товариство. – 1993-50М-VO73 (н).
2. Донцов Д. Мазепа і мазепинство. Вибрані твори : у 10 т. Т. 2 / Д. Донцов. – Дрогобич ; Львів : Відродження, 2012. – 364 с.
3. Ежевская З. Фридерик Шопен / Зофья Ежевская. – Варшава : Интерпресс, 1981. – 98 с.
4. Костенко Л. Триста поезій. Вибрані вірші / Ліна Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. – 432 с.
5. Сосюра В. М. Мазепа. Поема. Лірика / В. М. Сосюра. – К. : Дніпро, 2001. – 221 с.
6. Тименко Г. На вулиці мертвого сонця : поезії / Григорій Тименко. – Чернівці : Букрек, 2015. – 178 с.

Георгій Филипчук

ИСКУССТВО СВОБОДЫ ДЛЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Выяснено, что культура и искусство в украинской школе должны стать наивысшими компонентами всестороннего образования, обеспечивающего полное развитие личности. Художественное образование должно быть тем средством, которое будет содействовать развитию человеческих ресурсов, культурного капитала. Проанализирован европейский опыт развития художественного образования, доказывающий, что в нем значительное внимание уделяется созданию единого культурно-образовательного пространства, развитию педагогических функций музеев, культурных центров, библиотек, музыкальных институций. Для этого используются все имеющиеся ресурсы для формального и неформального художественного образования.

Доказано, что культурно-художественная составляющая обязательна для полноценного образования, начиная с раннего возраста. Автор утверждает, что культурно-образовательную политику государства следует рассматривать в соответствии с тенденциями мирового глобального развития, национальной

философии, потребностей гражданского общества, интересов и мотиваций Человека. Каждая эпоха, исторический период, каждый народ имеет свои конкретные этические, эстетические эталоны оценки потребностей и уровней образования, культуры, искусства.

Ключевые слова: искусство, художественное образование, нациетворение народов, красота, истина, национальное образование.

Georgii Filipchuk

ART FOR FREEDOM OF EDUCATION

It was found that culture and art school in Ukrainian should be the highest component of a comprehensive education that ensures the full development of the individual. Arts education should be the means which will promote the development of human resources, cultural capital. Analyzed the European experience of art education, which proves that much attention to the creation of cultural and educational common space (elementary school plus libraries plus Museum) and the development of educational functions of museums, cultural centers, libraries, music institutions. It uses all available resources for formal and informal art education. It is proved that cultural and artistic component is necessary for full education from an early age. The author argues that cultural and educational policy of the state should be treated in accordance with the global trends of global development, the national philosophy and tradition, civil society needs, interests and motivations of man. Every era, historical period, every people have their own specific ethical, aesthetic standards in the assessment of needs and levels of education, culture and art. The abovementioned gives rise not only to state: the harsh competitiveness of global world; the presence of outstanding universal values of humanity for sustainable development; the need for the creation and struggles for self own "I", but also the duty to form primarily ethical responsibility in relation to the individual, family, homeland, native land, culture, language, faith and traditions. Because it is such quality characteristics must belong to a citizen of the world, because the illusion is great hope to establish civilized globalism, leaving a "melting pot" of nation-making people.

Keywords: art, art education, nation-making, beauty, truth, national education.

References

1. *Bibliya* [Bible]. Ukrainske bibliine tovarystvo, 1993-50M-VO73 (n).
2. Dontsov, D. (2012), *Mazepa i mazepynstvo* [Mazepa i mazepynstvo]. In: *Vybrani tvory* [Selected works], Vol. 2, Drohobych, Lviv, Vidrodzhennya, 364 p. (in Ukrainian)
3. Ezhevskaja, Z. (1981), *Fryderyk Shopen* [Frederic Chopin], Varshava, Interpress, 98 p. (in Poland)
4. Kostenko, L. (2014), *Trysta poezii. Vybrani virshi* [Three hundred poems. Selected poems], Kyiv, A-BA-BA-GA-LA-MA-GA, 432 p. (in Ukrainian)
5. Sosiura, V. M. (2001), *Mazepa. Poema. Liryka* [Mazepa. Poem. Lyrics], Kyiv, Dnipro, 221 p. (in Ukrainian)
6. Tymenko, G. (2015), *Na vulytsi mertvogo sontsia: poeziii* [The street dead sun: poetry], Chernivci, Bukrek, 178 p. (in Ukrainian)

Одержано 22.01.2016 р.